

Dobrosława Gucia

Wielkopolskie Towarzystwo Genealogiczne „Gniazdo”

<https://orcid.org/0000-0002-1611-6409>

Apoloniusz Kurowski – uzupełnienie biografii powstańca styczniowego

Apoloniusz Kurowski – a supplement to the biography of a January uprising fighter

Abstract

Apoloniusz Kurowski – landowner, independence activist, participant of the events of 1846 in Greater Poland and one of the commanders of the January uprising – is a very interesting figure, often mentioned in papers related to the uprising in 1863 (at that time under the name of Apolinary). His modest biographies contain errors and his family life is practically completely omitted. The aim of this work is to find sources which would allow to verify the mistakes present in literature and the Internet, especially about his birth and death dates. It is also an attempt to supplement his biography concerning his private life (predecessors, marital bonds, the life of his offspring, home location).

Keywords: Apoloniusz Kurowski, Kurowscy-coat of arms Szreniawa, genealogy, verification of biographical data, the Greater Poland uprising of 1846, the January uprising, the January uprising fighters, emigration to Switzerland, commanders of the 1863 uprising, Greater Poland landowners

Słowa kluczowe: Apoloniusz Kurowski, Kurowscy h. Szreniawa, genealogia, weryfikacja danych biograficznych, powstanie wielkopolskie 1846 r., powstanie styczniowe, powstańcy styczniowi, emigracja w Szwajcarii, dowódcy powstania 1863, ziemiaństwo wielkopolskie

Postać Apoloniusza Kurowskiego jest bardzo często przywoływana w opracowaniach dotyczących powstania styczniowego, ponieważ odegrał on w nim ważną rolę, był bowiem jednym z dowódców, w randze pułkownika. Z niezrozumiałych dla mnie powodów w literaturze przedmiotu i wspomnieniach uczestników powstania występuje zawsze jako Apolinary. Jego biogramy publikowane m.in. w *Polskim słowniku biograficznym*, Wikipedii (w kategorii Dowódcy oddziałów powstania styczniowego), *Encyklopedii Krakowa* (on-line) oraz na stronach internetowych poświęconych temu powstaniu, m.in. *160. Rocznica Powstania Styczniowego* (strona prowadzona przez Muzeum Historii Polski)¹ zawierają błędne dane dotyczące jego osoby – od złej daty i miejsca urodzenia, przez jego związki małżeńskie, aż do daty i miejsca śmierci. W zasadzie pomijają jego życie osobiste i skupiają się na działalności politycznej i niepodległościowej.

Celem opracowania jest zweryfikowanie lat życia Kurowskiego oraz uzupełnienie jego biografii o związki rodzinne: podanie jego antenatów, zawartych małżeństw i losów potomków. Podobną próbę podjął Marcin Niewalda, który na portalu Genealogia Polaków, w zakładce Powstanie Styczniowe/Portrety Powstańców Styczniowych, opublikował biogram Apoloniusza Kurowskiego, a w nim podał nieznane fakty z jego życia, zweryfikował przytaczane wcześniej wiadomości i opatrzył je źródłami². Opracowanie to było dla mnie pomocą i pozwoliło rozszerzyć poszukiwania, ale w kilku punktach wymagało również korekty³.

Antenaci Apoloniusza

Korzystając z badań profesora Włodzimierza Dworzaczka, można wywieść przodków bohatera niniejszego opracowania. Apoloniusz Kurowski pochodził ze średnio zamożnej rodziny ziemiańskiej, która z czasem zubożała. Jego najstarszymi przodkami są Stanisław Kurowski i Zofia Dąbrowska, którzy mieli syna Józefa. Józef poślubił Ewę Kawiecką,

¹ Eligiusz Kozłowski, *Kurowski Apolinary (1818–1878)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 18, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, s. 256–258; https://pl.wikipedia.org/wiki/Kategoria:Dow%C3%B3dcy_oddzia%C5%82%C3%B3w_powstania_styczniowego (dostęp: 22 VII 2024); *Encyklopedia Krakowa*, <https://encyklopediakrakowa.pl/slawni-i-zapomniani/97-k/354-kurowski-apolinary.html> (dostęp: 10 I 2025); *160. Rocznica Powstania Styczniowego*, <https://powstanie1863-64.pl/postac/apolinary-kurowski/index.htm>.

² Marcin Niewalda, *Apolinary Kurowski*, Genealogia Polaków, <https://genealogia.okiem.pl/powstaniec-styczniowy/76698/apolinary-kurowski> (dostęp: 15 X 2024).

³ Autor błędnie podał m.in. miejsce i dzień urodzenia, matkę chrzestną, status ojca, informacje o zakupie majątku Tyniec oraz datę i miejsce zgonu.

a ich synem był Mikołaj⁴. Tenże Mikołaj (ok. 1708–1778) ok. 1738 r. zawarł związek małżeński z Marianną Anną Sujkowską h. Rola (córką Stefana Konstantego i Anny Plichowskiej). Para była dziedzicami m.in. Sokolnik (parafia Sokolniki, pow. gnieźnieński), a następnie Mrowińca (parafia Łekno). Mieli liczne potomstwo, w tym:

- Joannę (żonę Jana Amadaya, z którym się rozwiodła),
- Wiktorię (poślubiła Andrzeja Chybińskiego),
- Ignacego (męża Salomei Suskiej),
- Franciszka Ksawerego **Andrzeja**⁵ (męża Marianny Rembowskiej),
- Esterę (poślubiła Romana Śliwińskiego),
- Jadwigę **Teresę** (została żoną Antoniego Kurowskiego),
- Katarzynę Anielę (wyszła za mąż za Piotra Bogusławskiego),
- Kunegundę **Józefatę** (żonę Ignacego Wilkostowskiego)⁶
- Jana **Nepomucena** – dziadka Apoloniusza.

Jan **Nepomucen** Kurowski przyszedł na świat ok. 1744 r. Dwukrotnie wstępował w związki małżeńskie. Jego pierwszą wybranką została, poślubiona 19 września 1785 r. w Mieszkowie, Elżbieta Hersztowska (chrzest 10 października 1753 w Mieszkowie, córka Józefa i Julianny z Koszutskich), która zmarła po urodzeniu jedynego dziecka dwa lata później – 5 maja 1787 r. – w Brylewie⁷. Została pochowana w kościele Reformatorów w Osiecznej. Imienia i płci dziecięcia nie udało się ustalić.

Nepomucen ponownie ożenił się z Agnieszką **Nepomuceną** Droszewską (korzystała z drugiego imienia, ur. 18 lipca 1766 w Gaju, parafia Śrem), córką Franciszka i Joanny Madalińskiej, posesorów majątku Gaj, w późniejszych latach dzierżawców Międzyborza (parafia Śrem), Dopiewca (parafia Dopiewo) i Karczewa (parafia Kamieniec)⁸. Po ślubie Nepomucen i Nepomucena dzierżawili majątek Bucz (parafia Bucz), który po nich przejął brat Nepomucena Andrzej, potem majątek Kluczewo

⁴ Więcej zob. Teki Dworzaczka. Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV–XX wieku (dalej: Teki Dworzaczka), <http://teki.bkpan.poznan.pl/> (dostęp: 15 XII 2024); por. Natalia Hybsz, *Apolinary Kurowski – pułkownik, powstaniec, dzierżawca dóbr bolewickich*, [w:] *Wybrane karty z historii Nadleśnictwa Bolewice*, wyd. II, Bolewice [2022], s. 159, gdzie autorka podaje ojca Apoloniusza Antoniego jako najstarszego znanego antenata.

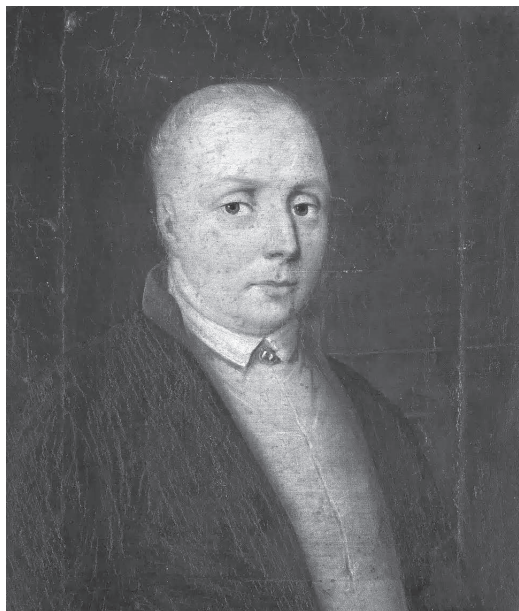
⁵ Pismem wytłuszczonym wyróżniam imię, którego najczęściej używała dana osoba, jeśli nie było to pierwsze imię nadane na chrzcie.

⁶ Teki Dworzaczka, Grodzkie i ziemskie: 10976 (nr 333) 1779, 10929 (nr 333) 1778 (dostęp: 15 XII 2024); zob. też Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, Archiwum dra Wojciecha Skowrońskiego, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/267058?language=pl> (dostęp: 15 XII 2024).

⁷ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (dalej: AAP), Akta metrykalne parafii Mieszków, Liber baptisatorum 1601–1753 (dalej: LB), karta 123 oraz Liber copulatorum 1776–1803 (dalej: LC), karta 191; AAP, Akta metrykalne parafii Świerczyna, Liber mortuorum (dalej: LM) 1781–1809, karta 150.

⁸ AAP, Akta metrykalne parafii Śrem, LB 1761–1770, karta 486.

(parafia Przemęt) oraz Pniewy. Mieli czworo dzieci: Ksawerego Tomasza (ur. 1790 w Buczu), Esterę Ksawerę (ur. 1792 w Buczu), Stanisława Marka (ur. 1795 w Kluczewie) oraz najstarszego z rodzeństwa: Antoniego Aleksandra urodzonego 27 kwietnia 1789 r. w Buczu⁹ – ojca Apoloniusza.

1. Portret Nepomucena Kurowskiego (ok. 1744–1799)

Źródło: własność Domu Aukcyjnego Ostoya w Warszawie.

Nepomucen Kurowski zmarł w wyniku paraliżu w dzierżawionym majątku Pniewy 8 września 1799 r., pozostawiwszy wdowę i małoletnie dzieci¹⁰. Miał wówczas 55 lat. Nepomucena z Droszewskich Kurowska rok później wyszła za mąż za Ignacego Guttry, syna Antoniego i Joanny Goreckiej, właścicieli majątków: Paryż, Piotrkowice i Żarczyn na Pałukach¹¹.

⁹ Więcej zob. Teki Dworaczka, Regesty, http://teki.bkpan.poznan.pl/index_regesty.html (dostęp: 15 XII 2024).

¹⁰ Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: APP), Akta metrykalne parafii Pniewy, LM 1795–1839, akt 38/1799.

¹¹ Ignacy Błażej Guttry urodził się 2 lutego 1771 r. w Piotrkowicach koło Juncewa; FamilySearch, <https://www.familysearch.org/> (dostęp: 11 I 2025); AAP, Akta metrykalne parafii Pniewy, LC 1795–1832, akt 3a/1800 oraz Akta metrykalne parafii Lubasz, LC 1797–1820, akt 15/1800.

Małżonkowie mieli jedną córkę Rozalię Antoninę (ur. 1801 w Bródkach, zm. w 1837 r. w Zadorach, która w 1821 r. poślubiła wdowca Karola Łowickiego)¹². Korzystała także z imienia Prowidencja (najczęściej w aktach chrztu dzieci), choć na chrzcie „z wody” otrzymała tylko dwa imiona. Być może trzecie imię – Prowidencja – nadano jej przy dopełnieniu chrztu „z olejów”, jednak aktu z chrztu nie udało się odszukać. Nie ustalono, czy rodzeństwo Kurowskich z pierwszego związku matki wychowywało się wraz z przyrodnią siostrą. Wiadomo jedynie, że Estera Ksawera w 1819 r. wyszła za mąż w Lwówku za wdowca Tomasza Rabskiego¹³. O Ksawerym Tomaszu i Stanisławie Marku nie udało się uzyskać żadnych informacji. Nepomucena z Droszewskich I voto Kurowska, II voto Guttry zmarła w wieku ok. 98 lat w Pakosławiu 30 listopada 1847 r. jako wdowa. Pakosław należał wówczas do Emilii Szczanieckiej¹⁴.

W kręgu rodzinnym Apoloniusza

Antoni Kurowski był zubożałym ziemianem, który podobnie jak ojciec brał w dzierżawy nieduże majątki. W kościele katolickim w Trzcielu 21 maja 1816 r. pojął za żonę 28-letnią Marcinę (niekiedy zapisywana jako Martina, Marcjanna) Piętkiewicz, córkę Onufrego(?) i Marianny. Antoni był wówczas posesorem majątku Siercz, odległego o ok. 9 km od Trzciela¹⁵.

W Sierczu przyszło na świat pięcioro dzieci pary: Kunegunda Emilia (1817), Apoloniusz Eustachy (1819), Rajmund Leopold (1820), Kordula Marcina (1821) i Nepomucen Onufry (1823). Po urodzeniu Nepomucena Onufrego rodzina Kurowskich zmieniła miejsce zamieszkania i wzięła w dzierżawę majątek Piotrkowice (parafia Czempin), gdzie w 1824 r. przyszedł na świat najmłodszy potomek pary – Hieronim Józef. Około 1828 r. Antoni i Marcina przenieśli się do Ptaszkowa koło Grodziska Wielkopolskiego¹⁶, tu dzierżawili majątek i mieszkali na pewno w latach 1828–1835,

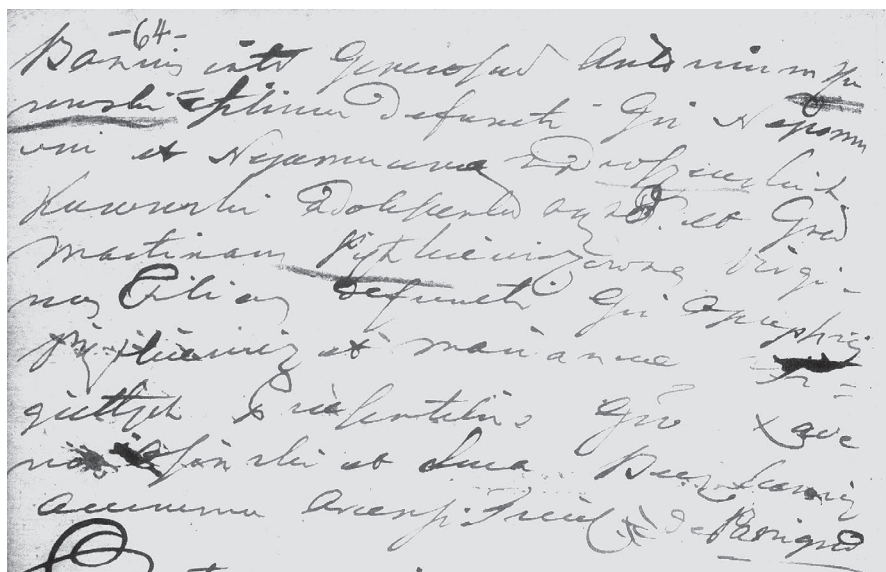
¹² Rozalia Antonina Guttry przyszła na świat 18 lipca 1801 r. w Bródkach, majątku należącym wówczas do Łukasza Szczanieckiego i Joanny Droszewskiej, zmarła po porodzie 5 czerwca 1838 r. w Zadorach. Karol Łowicki był posesorem kilku majątków, m.in.: Zgierzynka (parafia Brody), a następnie Staregogrodu (parafia Starygród), Zador (parafia Modrze) i Białężyna (parafia Białężyn) AAP, Akta metrykalne parafii w Brodach, LB, LC, LM 1798–1810, LB akt 59/1801; AAP, Akta metrykalne parafii w Lwówku, LC 1821–1845, akt 14/1821; APP, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Modrze (pow. poznański), Duplicatus mortuorum 1838, akt 30.

¹³ AAP, Akta metrykalne parafii w Lwówku, LC 1795–1820, akt 4/1819.

¹⁴ AAP, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Brody (pow. nowotomyski), Księga zgonów 1847 – duplikat, akt. 61.

¹⁵ FamilySearch, Katholische Kirche Tirschtiegel (Kr. Meseritz), Heiraten 1796–1842, film #008205669, s. 63–64, <https://www.familysearch.org/> (dostęp: 12 XII 2024).

¹⁶ Więcej zob. Baza Systemu Indeksacji Archiwalnej BaSIA, <https://www.basia.famula.pl/> (dostęp: 22 X 2023).

2. Akt ślubu z 1816 r. Antoniego Kurowskiego i Marcyny Piętkiewicz

Źródło: FamilySearch, Katholische Kirche Tirschtiegel (Kr. Meseritz), Heiraten 1796–1842, film #008205669, s. 63–64.

co ustalono na podstawie analizy zapisów metrykalnych z okolicznych parafii – małżonkowie brali udział w ceremoniach chrztów i ślubów. Ostatecznie osiedli w majątku Bolewice, których Antoni był posesorem.

Natalia Hybsz, autorka pracy *Apolinary Kurowski – pułkownik, powstaniec, dzierżawca dóbr bolewickich* przeanalizowała zachowane w Archiwum Państwowym w Poznaniu akta dotyczące dzierżawy majątku Bolewice: najpierw Antoniemu Kurowskiemu, po jego śmierci wdowie Marcynie Kurowskiej z Piętkiewiczów, a w końcu Apoloniuszowi. Dokumenty obejmują lata 1835–1845. Antoni Kurowski zawarł 10 lipca 1835 r. umowę dzierżawną na okres sześciu lat, a więc miała ona trwać do roku 1841. Kolejny poszyt zachowanych dokumentów zawiera kontrakt będący kontynuacją wcześniejszego, w trakcie obowiązywania którego zmienił się właściciel dóbr. W pierwszej umowie był nim hrabia Antoni Łącki, w drugiej Konstanty Szczaniecki¹⁷. W trakcie trwania drugiej umowy zmarł Antoni Kurowski. Stało się to 10 października 1838 r. w Poznaniu. W akcie zgonu zapisano, że pochowany został w Lwówku i pozostawił: owdowiałą żonę Marcinę, czterech synów (Apoloniusza, Leopolda, Nepomucena,

¹⁷ N. Hybsz, *Apolinary Kurowski...*, s. 155–166.

Hieronima) i dwie córki (Kordulę, Emilię) – wszyscy byli wówczas małoletni. Jego zgon odnotowano także w księgach lwowieckiej parafii¹⁸. Dzierżawę po jego śmierci przejęła wdowa Marcina z Piętkiewiczów Kurowska wraz z dziećmi, a następnie samodzielnie Apoloniusz. Dzierżawa miała trwać do 1847 r.

Według N. Hybsz Apoloniusz odstąpił od umowy w 1841 r. Zatem rodzina powinna była się wyprowadzić z dworu, aby ustąpić miejsca kolejnemu posesorowi. Tak się jednak nie stało. W księgach metrykalnych sąsiednich parafii Kurowscy po roku 1841 nadal występują jako rodzice chrzestni dzieci i mieszkają w Bolewicach¹⁹. Marcina w 1842 r. także mieszkala w Bolewicach, co potwierdza notatka z lipca tegoż roku zamieszczona w „Gazecie Wielkiego Księstwa Poznańskiego” o darach złożonych przez obywateli dla różnych kościołów. Wśród donatorów wymieniono panią Kurowską: [o]łtarze w katolickim kościele we Lwówku otrzymały następujące dary: 1) od Pani Kurowskiej z Bolewic dwa pięknie haftowane obrusy, wartości 4 Tal.”²⁰. Wydaje się, że rodzeństwo i matka wyprowadzili się z Bolewic dopiero w 1844 r., a Apoloniusz mieszkał tu najdłużej, czyli aż do wydarzeń 1846 r., w których aktywnie brał udział. W roku 1844 Marcina Kurowska z Piętkiewiczów była matką chrzestną dziecka ochrzczonego w Bytniu. W akcie podano, że była wdową i mieszkala w Szamotułach²¹. Kolejna informacja o niej pochodzi z roku 1851 z Łubowa, a następnie z 1857 r. z Nakła nad Notecią.

Kilka słów poświęćmy rodzeństwu Apoloniusza, o którym nie udało się zebrać wielu informacji. Najstarsza z dzieci Antoniego i Marciny – Emilia – przyszła na świat w dzierżawionym przez ojca majątku Siercz koło Trzciela 23 października 1817 r.²² Wiadomo, że wraz z ojcem w 1834 r. brała udział w sakramencie chrztu córki przyrodniej siostry Antoniego. Ceremonia odbyła się w Starymgorodzie. Podawali do chrztu Eufrozynę Marię, córkę Karola i Prowidencji (Rozalii Antoniny) z Guttrych Łowickich. Emilia w 1868 r. mieszkala w Jaroszewie. Więcej danych o niej nie odnaleziono.

¹⁸ AAP, Akta metrykalne parafii św. Marii Magdaleny w Poznaniu, LM 1833–1840, akt 96/1838; APP, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Lwówek (pow. nowotomyski), Libri duplicati baptisatorum, copulatorum, mortuorum 1838, zgony akt 96/1838.

¹⁹ Apoloniusz wymieniony jest jako ojciec chrzestny w 1843 i 1845 r. w parafii Wytomyśl, a Leopold w 1841 r. w parafii Kwilcz.

²⁰ „Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego”, 168 (1842), s. 1040.

²¹ APP, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Bytni (pow. szamotulski), Liber baptisatorum, copulatorum, mortuorum 1844 (duplikat), akt 39.

²² FamilySearch, Katholische Kirche Tirschtiegel (Kr. Meseritz), Taufen 1795–1836, film #008178805, s. 246, <https://www.familysearch.org/> (dostęp: 12 XII 2024).

Również mało informacji jest o Leopoldzie urodzonym w Sierczu 31 sierpnia 1820 r.²³ W 1841 r. w Kwilczu występuje jako ojciec chrzestny; mieszkał wówczas w Bolewicach. Prawdopodobnie zmarł przed 1868 r.

Kolejna córka pary, Kordula, przyszła na świat 3 października 1821 r. w Sierczu. Nie wyszła za mąż, zmarła 5 sierpnia 1907 r. w Orchowie²⁴.

Nepomucen Onufry urodził się w Sierczu 2 stycznia 1823 r. Zmarł 29 listopada 1868 r. w Poznaniu, prawdopodobnie nie założył rodziny²⁵. Z krótkiej notatki w „Dzienniku Poznańskim” z 2 grudnia 1868 r. wiemy, że był pracownikiem gazety: „Onegdaj umarł po długich cierpieniach w zakładzie tutejszym Sióstr Miłosierdzia na chorobę piersiową, Nepomucen Kurowski. Zmarły był bratem dowódcy powstańców roku 1863 i pracował przez pewien czas w biurze naszego pisma”²⁶. Wiadomo, że w czasie powstania styczniowego przebywał w Katowicach i Krakowie. W jego akcie zgonu, w uwagach, zapisano bardzo cenną informację o miejscu pobytu trojga rodzeństwa: Apoloniusz żył w Szwajcarii, Hieronim w Nakle, a Emilia w Jaroszewie. Kordulę wymieniono jedynie z imienia, bez podania miejsca zamieszkania. W zapisie nie ma Leopolda – być może już nie żył. Nepomucen Kurowski dość często w opracowaniach mylony jest z kuzynem Janem Nepomucenem (1783–1866)²⁷.

Najwięcej wiadomości udało się zebrać o najmłodszym z rodzeństwa Kurowskich – Hieronimie Józefie. Urodził się 12 września 1824 r. w Piotrkowicach (parafia Czempin)²⁸. Podobnie jak Apoloniusz, uczył się najpierw w Lwówku, a następnie wraz z nim uczęszczał do leszczyńskiego gimnazjum²⁹. Po śmierci ojca wrócił do majątku Bolewice, gdzie pod okiem Apoloniusza poznawał tajniki zarządzania gospodarstwem i był pisarzem gospodarczym. Wraz z nim był także sądzony w procesie berlińskim 254 Polaków, uczestników wydarzeń 1846 r. w Wielkopolsce.

²³ *Ibidem*, s. 295.

²⁴ *Ibidem*, s. 271; APP, Urząd Stanu Cywilnego Orchowo (dalej: USC), Księga zgonów 1907, akt 25.

²⁵ FamilySearch, Katholische Kirche Tirschtiegel (Kr. Meseritz), Taufen 1795–1836, s. 347, <https://www.familysearch.org/> (dostęp: 12 XII 2024); AAP, Akta metrykalne parafii św. Marcina w Poznaniu, LM 1868–1874, akt 314/1868.

²⁶ „Dziennik Poznański”, 278 (1868), s. 2.

²⁷ Warto w tym miejscu sprostować błędnie podawane miejsce urodzenia Jana Nepomucena Kurowskiego, publicysty i wydawcy, syna Ignacego Kurowskiego i Salomei Suskiej. W literaturze podawane są dwa miejsca: Bielejewo lub Chaławy, a w rzeczywistości Jan Nepomucen urodził się we dworze Drzewce (parafia Poniec), do chrztu, który odbył się 25 lipca 1783 r., podawał go Nepomucen Kurowski i Teresa Kurowska, AAP, Akta metrykalne parafii Poniec, LB 1779–1807, karta 42.

²⁸ AAP, Akta metrykalne parafii w Czempiniu, LB 1821–1827, akt 66/1824.

²⁹ APP, Królewskie Gimnazjum w Lesznie, sygn. 19: A.b. Die Verzeichnisse der Schüler des Gymnasii 1824–1833 oraz sygn. 20: Schüler-Verzeichniss pro 1838/39.

Na 60. posiedzeniu, 3 listopada 1847 r., odczytano akt oskarżenia przeciwko Hieronimowi, a w nim podano istotne informacje:

208. **Hieronim Kurowski** liczy lat 22, wyznaje religię katolicką, jest synem zmarłego już w Bolewicach dzierżawcy dóbr Antoniego Kurowskiego. Nasamprzód zwiedzał gimnazjum w Lesznie, uczył się następnie u brata swego Apoloniusza Kurowskiego w Bolewicach gospodarstwa i był tam na ostatku pisarzem gospodarczym³⁰.

Hieronim oskarżony był o pomoc (na polecenie brata Apoloniusza) w przewożeniu broni do Bolewic oraz następnie do Poznania. Został uniewinniony.

Nie wiadomo, czym się zajmował po wyjeździe z Bolewic i powrocie z Berlina. W 1850 r. w Gromadnie pojął za żonę Albertynę Szyperską, córkę Wojciecha i Michaliny Garczyńskiej. Małżonkowie mieli syna Antoniego (1861–1890, zmarł, będąc studentem uniwersytetu w Lipsku) oraz dwie córki: Helenę Antoninę (1867–?, uczennicę pensji p. Estkowskiej, w 1906 r. poślubiła Rajmunda Gassnera) i Stanisławę Michalinę (1853–1937, w 1881 r. wyszła za mąż za Władysława Mostowskiego pochodzącego z guberni lubelskiej w zaborze rosyjskim, 1852–1906)³¹. Hieronim był posesorem kilku majątków, m.in. Zador, Sadkowca (Schlossberg bei Nakel), Samostrzela oraz Potulice. Zmarł w Potulicach, w dzierżawionym majątku 6 października 1889 r., a pochowany został w grobowcu rodziny Szyperskich w Gromadnie pod Łobżenicą (parafia Wyrzysk). Po śmierci męża Albertyna wraz z córką Heleną przeniosła się do zaboru rosyjskiego do Żółtańca pod Chełmem, do majątku zięcia Władysława Mostowskiego i córki Stanisławy. Tam zmarła w 1909 r. Tam też Helena wyszła za mąż³².

W zbiorach Archiwum Państwowego w Poznaniu przechowywany jest obszerny poszyt zawierający materiały dotyczące różnych członków rodziny Kurowskich, bliższej i dalszej, kobiet i mężczyzn, wytworzone w latach 1855–1866. W przeważającej większości pochodzą one z roku 1863, z okresu powstania styczniowego. Wiadomo, że byli oni pod stałą obserwacją policji. Wśród inwigilowanych znajdziemy Apoloniusza, Nepomucena (w aktach podawano złą datę jego urodzenia) oraz Hieronima³³.

³⁰ „Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego”, 261 (1847), s. 1108.

³¹ Portal genealogiczny Lubelskie Korzenie (dalej: LubGens), registry.lubgens.eu (dostęp: 11 III 2025); APP, USC Żabno, Księga ślubów, akt 14/1881.

³² LubGens (dostęp: 11 III 2025).

³³ APP, Prezydium Policji w Poznaniu, sygn. 865: A. betr. Familie von Kurowski.

Bohater niniejszego opracowania – Apoloniusz Eustachy Kurowski – był drugim dzieckiem Antoniego i Marcyny. Urodził się o drugiej w nocy 27 marca 1819 r. w Sierczu, majątku dzierżawionym przez ojca. Ochrzczony został 1 kwietnia, a jego rodzicami chrzestnymi byli babka Nepomucena Droszewska I voto Kurowska, II voto Guttrowa oraz Marcin Frajer, właściciel pobliskiej wsi Rybojady³⁴.

Siercz apud Wlk. Prima aym. 27. 1819.
baptizant Filium natum 26 in 27. m. m.
mensis martij. hora media secunda p.m.
diam Noctem Apollonium Eustachium
Parenti legitima Magnifico et Gasi.
Arduis Kurowski et Martine z Piep-
kievitzow Poppeporum Ville Siercz
Patris suae Mrs. Solbi Marti-
nus Frajer Haues Ville Rybojady
et Magnifici Nepomucens z Dro-
szewskich Guttrowa.
Isatorka - Quarta. aym. 27. 1819.

3. Akt chrztu Apoloniusza Eustachego Kurowskiego

Źródło: FamilySearch, Katholische Kirche Tirschtiegel (Kr. Meseritz), Taufen 1795–1836, film #008178805, s. 271.

Pierwsze nauki Apoloniusz pobierał w szkole w Lwówku, po czym uczęszczał do gimnazjum w Lesznie, o czym wiemy z aktu oskarżenia z 1847 r., w związku z udziałem braci Kurowskich w wydarzeniach 1846 r. oraz z akt leszczyńskiego gimnazjum zachowanych w Archiwum

³⁴ FamilySearch, Katholische Kirche Tirschtiegel (Kr. Meseritz), Taufen 1795–1836, film #008178805, s. 271, <https://www.familysearch.org/> (dostęp: 12 XII 2024).

Państwowym w Poznaniu. Na sześćdziesiątym posiedzeniu, które odbyło się 2 listopada 1847 r., czytamy:

Prezes powołuje przed kratki Apolloniusza Kurowskiego.

202. **Apoloniusz Kurowski**, ma lat 28, religii katolickiej, jest synem zmarłego w roku 1838 dzierżawcy Kurowskiego w Bolewicach, powiatu bukowski.

Początkowe nauki otrzymał od nauczyciela domowego, później chodził do szkoły lwowieckiej pod Pniewami, a następnie do gimnazjum w Lesznie. Po śmierci ojca wyszedł z sekundy, uczył się gospodarstwa u matki swojej, która została w dzierżawie dóbr Bolewic, należących do hrabiego Łąckiego i wziął sam na swój rachunek dobra te w dzierżawę r. 1844.

Był członkiem towarzystwa agronomicznego w Poznaniu.

Do stanu wojskowego nie należy³⁵.

Wyrokiem z 2 grudnia 1847 r. z 254 oskarżonych skazano 58 osób. Apoloniusz, podobnie jak Ludwik Mierosławski, Florian Ceynowa i pięciu innych spiskowców, został skazany „na utratę kokardy, szlachectwa, konfiskatę majątku i śmierć przez ścięcie toporem”³⁶. Innych spiskowców skazano na dożywotnią fortecę (7 osób), na 25 lat fortecy (7 osób), na 20 lat (8 osób), na 8 lat (26 osób), na 6 lat (1 osoba) i 2 lata (1 osoba). Trzem osobom zawieszono kary, a 134 zwolniono. W wykonaniu kar przeszkodził wybuch rewolucji w Berlinie w 1848 r. (Wiosna Ludów), w wyniku którego wszystkich więźniów zwolniono.

Prywatne życie Apoloniusza

Związki małżeńskie

Po zwolnieniu z więzienia w 1848 r. Apoloniusz prawdopodobnie opuścił Bolewice i przeniósł się do Chwałkówka pod Krobią. 26 lutego 1849 r. w kościele w Łubowie wstąpił w związek małżeński z Anielą Franciszką Kozłowską I voto Głogowską. Jednym ze świadków zaślubin był wspomniany wcześniej Karol Łowicki. Panna młoda pochodziła z rodziny Józefa Kozłowskiego i Rozalii Szkudlińskiej i przyszła na świat

³⁵ „Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego” 1847, nr 259, s. 1099; APP, Królewskie Gimnazjum w Lesznie, sygn. 19: A.b. Die Verzeichnisse der Schüler des Gymnasii 1824–1833 oraz sygn. 20: Schüler-Verzeichniss pro 1838/39.

³⁶ Więcej o procesie i oskarżeniu przeciwko Apoloniuszowi czytaj w „Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego” 1847, nr 259, s. 1099–1100 oraz np. Kazimierz Rakowski, *Powstanie poznańskie w 1848 roku*, Lwów 1900.

2 października 1814 r. w Michorzewie, gdzie jej ojciec był ekonomem. Apoloniusz i Aniela poznali się wcześniej, jeszcze w Bolewicach, gdzie jej pierwszy mąż pracował jako nadleśniczy. Wspólnie byli rodzicami chrzestnymi dwóch chłopców o imieniu Józef, urodzonych w 1845 r. i ochrzczonych tego samego dnia w wytomyskim kościele³⁷. Dwa lata później Aniela została wdową. Jej mąż Nepomucen Głogowski był wtedy posesorem majątku Chwałkówko³⁸. Należy zatem sądzić, że wzięcie w pacht przez Apoloniusza Chwałkówka było następstwem ślubu z wdową po wcześniejszym posesorze³⁹.

Ze związku Apoloniusza i Anieli 3 kwietnia 1850 r. przyszedł na świat Stanisław Ryszard – jego dalszych losów nie udało się ustalić (nie zmarł do roku 1856 w Chwałkówku). Rodzicami chrzestnymi dziecka byli ks. Stanisław Gintrowski (1802–1875), wówczas administrator parafii w Wytomyślu, i babka dziecka Marcina Kurowska. Po trudnym porodzie 12 kwietnia 1850 r. zmarła Aniela⁴⁰.

Nie wiemy, jak długo Apoloniusz gospodarował w Chwałkówku. Kolejna informacja o nim pochodzi z roku 1857 z Nakła nad Notecią, gdzie urodził się jego syn z drugiego małżeństwa z Marcelą Jeżewską – Apoloniusz Marceli. Przyszedł na świat 14 kwietnia 1857 r., zmarł 20 maja rok później⁴¹. Niestety, w obu aktach nie podano statusu ojca, a więc nie wiemy, czym się zajmował. W tym czasie w Nakle mieszkał młodszy brat Apoloniusza Hieronim i prawdopodobnie razem z nim Marcina, matka braci. Apoloniusz i Marcela Jeżewska pobrali się w 1856 r. – taką informację podano w spisie mieszkańców Zurichu, gdzie zamieszkali w 1864 r. Nie udało się ustalićiennej daty ceremonii ani jej miejsca. Na pewno zaślubiny nie odbyły się w kościele w Topolnie, gdzie mieszkała rodzina Jeżewskich.

Marcela Franciszka Jeżewska pochodziła z rodziny ziemiańskiej, właścicieli majątku Topolno koło Świecia. Przyszła na świat 3 października 1828 r. jako piąte dziecko Nikodema (ok. 1790–1831) i Konstancji

³⁷ Jeden przyszedł na świat w Wytomyślu, a drugi w Bolewicach i z powodu słabości został ochrzczony *in casu necessitatis* (w pilnej potrzebie); AAP, Akta metrykalne parafii w Wytomyślu, LB 1837–1857, akty 18 i 18b/1845.

³⁸ Poślubiła go w 1838 r. w Imielnie, gdzie w tamtejszym majątku pracował jej ojciec i w 1840 r. zmarła matka. Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (dalej: AAG), Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Imielno (pow. gnieźnieński), duplikat zaślubionych 1836–1869, akt 3/1838.

³⁹ AAG, Akta metrykalne parafii Łubowo, LC 1832–1880, akt 5/1849; LM 1836–1869, akt 57/1847; APP, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Michorzewo (pow. nowotomyski), Akta urodzeń, małżeństw i zgonów 1814–1815 duplikat, karta 6.

⁴⁰ AAG, Akta metrykalne parafii Łubowo, LB 1842–1864, akt 25/1850; LM 1836–1869, akt 14/1850.

⁴¹ AAG, Akta metrykalne parafii Nakło nad Notecią, LB, 1830–1858, akt. 67/1857; LM 1850–1872, akt 43/1858.

z Zaborowskich (ok. 1800–1868) Jeżewskich⁴². Miała liczne rodzeństwo, m.in.:

- Piotra Anastazego Floriana (1823–1884, poślubił Ksawerę Mariannę Cissowską),
- Kazimierza Zygmunta Konstantego (1825–1853),
- Jana Ludwika Ignacego (1826–1871),
- Jadwigę Wandę (ok. 1827–1901, poślubiła Włodzimierza Władysława Piottuch-Kublickiego, była kolejną właścicielką Topolna),
- Zofię Teodorę Konstancję (1824–1889, wyszła za mąż za Alfreda Lucjana Wiktora Czarny-Zawisza).

Topolno było pięknym majątkiem, którym Jeżewscy władali od 1785 r. Stał tam jeden z najcenniejszych na Pomorzu dworów – piętrowy, drewniany, wybudowany przez Stanisława Konarskiego w początku XVII w. Jak podaje Mieczysław Orłowicz: „Przez dwa wieki była to jedna z najpiękniejszych i najbogatszych rezydencji polskich na Pomorzu. Niestety spalił się w r. 1890 [1889? – D.G.], a wraz z nim całe urządzenie, które stanowiło prawdziwe muzeum staropolskiej sztuki i przemysłu artystycznego”. Spłonęły cenne zbiory Konarskich, Czapskich, Działowskich z Wąbcza, Jeżewskich i Leskich. „W końcu XIX w. drogą sukcesji przeszły dobra teutejsze na Piottuch-Kublickich z Litwy, a w r. 1896 sprzedano je komisji kolonizacyjnej”⁴³.

Kurowscy w Galicji

Kolejną wiadomość o Apoloniuszu i jego żonie mamy z sierpnia 1858 r., kiedy pojawiają się w Kielcach, dokąd przybyli z Nakła. Przed Wojciechem Mieszkowskim, rejentem urzędującym w Kielcach przy Trybunale Cywilnym, 16 sierpnia stawili się Marcela z Jeżewskich Kurowska

za upoważnieniem przytomnego męża Apoloniusza Eustachego dwóch imion Kurowskiego działająca – tudzież tenże Apoloniusz Kurowski, oboje obywatele Królestwa Pruskiego, dawniej w dobrach Nakło w powiecie Wyrzyskim Księstwie Poznańskim zamieszkali (...)”⁴⁴.

Stawiający przed Mieszkowskim małżonkowie chcieli załatwić sprawę spadku po ojcu Marceli Nikodemie, a następnie kupić majątek Tyniec w guberni radomskiej w powiecie jędrzejewskim. Małżonkowie Kurowscy

⁴² FamilySearch, Akta metrykalne parafii w Topolnie, LB 1803–1867, akt 25/1828, film #007945942, <https://www.familysearch.org/> (dostęp: 12 X 2024).

⁴³ Mieczysław Orłowicz, *Dwory polskie w województwie pomorskim*, „Ziemia”, 1 (1924), s. 9–10.

⁴⁴ Archiwum Państwowe w Kielcach, Akta Notariusza Wojciecha Mieszkowskiego w Kielcach, sygn. 34.

(...) mocą aktu dnia 21 lipca bieżącego roku w Królestwie Pruskiem w dobrach Topolnie w Powiecie Świeckim przed Ludwikiem Knorr notariuszem znanego ustąpili matce swej, a mianowicie zeznawająca teraz Marcella z Jeżewskich Kurowska za przyzwoleniem męża wszelkich praw do spadku po ojcu swoim śp. Nikodemie Jeżewskim za dobrowolnie umówioną summę dziesięć tysięcy trzysta siedemdziesiąt dziewięć talarów w listach zastawnych Prus zachodnich (...), która nabywająca tychże praw Jej matka Konstancya z Zaborowskich Jeżewska (...) obowiązwała się wypłacić⁴⁵.

Wspomnianą kwotę w dniu spotkania „przez ręce Wincentego Słubickiego obywatela Królestwa Polskiego” zamieszkałego w Warszawie „jako swego specjalnego pełnomocnika do rąk Marceli z Jeżewskich Kurowskiej swej córki i Apoloniusza Kurowskiego męża Jej wypłaca”⁴⁶. W dalszej części dokumentu nastąpiły oświadczenia o całkowitej rezygnacji Konstancji Kurowskiej z wszelkich pretensji, a akt w asyście świadków odczytano i podpisano⁴⁷.

miejz świadkami i mraz Prejcentem
podpisali. — Marcella z Jeżewskich Kurowska
Apoloniusz Eustachy Kurowski
Sędziś Luciewski Świadek
Anton Sobietayski smez
Wojciech Mieszkowski Prejcent

4. Podpisy pod aktem przekazania pieniędzy ze spadku po ojcu Marceli

Źródło: Archiwum Państwowe w Kielcach, Akta Notariusza Wojciecha Mieszkowskiego w Kielcach, sygn. 34.

Wieś Tyniec, do której przenieśli się Kurowcy, leży w dzisiejszym powiecie jędrzejowskim, ok. 8 km od miejscowości Oksa, ok. 7 km od

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

Węgleszyna (siedziba parafii) i ok. 30 km od Chęcín. Nieopodal wsi przepływa Biała Nida. Jak podaje Janusz Kędracki, „[w] 1833 r. nabyli Tyniec Józef i Agnieszka Katerlowie. Przenieśli się tu z Boczkowic koło Włoszczowy m.in. z półroczną córką Józefą, która 25 lat później wyszła za mąż za Wincentego Żeromskiego”⁴⁸. W tym czasie majątek Tyniec zajmował obszar 1143 mórg,

z których połowa była zalesiona, około 300 mórg stanowiły grunty orne, a resztę łąki i pastwiska. Nad rzeką był młyn, we wsi także karczma i kuźnia, a z nadnidziańskich terenów wydobywano torf. Sam dwór zaś był „drewniany, na wysokiej podmurówce, gontem kryty, dość rozległy, o trzech kominach”. Przy nim znajdował się „ogród ozdobny i owocowy”⁴⁹.

Agnieszka Katerlowa po śmierci męża sprzedała Tyniec Kurowskim. Miesiąc przed transakcją jej córka Józefa (1833–1874) w Węgleszynie wyszła za mąż za Wincentego Żeromskiego (1819–1883). Byli to rodzice autora *Przedwiośnia* i *Popiołów* Stefana Żeromskiego (1864–1925). Kazimiera Zapałowa, badaczka dziejów rodziny Żeromskich, podaje, że umowę kupna-sprzedaży Tyńca sporządzono 17 sierpnia 1858 r., czyli następnego dnia po załatwieniu sprawy spadku po ojcu Marceli, w tej samej kancelarii. Uzgodnioną kwotę Kurowscy mieli spłacać w ratach. Majątek był dość duży, obejmował „ziemię rolniczą i las, dwór, zabudowania gospodarcze oraz inwentarz”. W umowie podano dokładną liczbę zwierząt oraz narzędzia rolnicze, wozy, powóz i bryczkę. Zarządzanie majątkiem chyba nie było mocną stroną przyszłego dowódcy powstania styczniowego, gdyż Kurowscy mieli kłopoty ze spłatą kolejnych rat, a sprawy „majątkowe dotyczące Tyńca ciągnęły się jeszcze jakiś czas”⁵⁰. W „Gazecie Warszawskiej” z tego okresu kilka razy pojawiały się ogłoszenia o subhastacji⁵¹ Tyńca.

Apoloniusz Kurowski brał czynny udział w powstaniu 1863 r., przez pewien czas pełnił funkcję naczelnika wojennego województwa krakowskiego, był jednym z dowódców w randze pułkownika tegoż powstania. Usunięto go ze stanowiska naczelnika. Pod koniec powstania,

⁴⁸ Janusz Kędracki, *Też mamy swój Tyniec, nie tak znany jak krakowski, ale za to należał m.in. do dziadków Żeromskiego*, Wyborcza.pl, <https://kielce.wyborcza.pl/kielce/7,47262,29043708,my-tez-mamy-swoj-tyniec-niestety-nie-jest-tak-znany-jak-ten.html> (dostęp: 15 XI 2024).

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Kazimiera Zapałowa, *Rodzina Stefana Żeromskiego w Świętokrzyskiem*, Kielce 2003, s. 242.

⁵¹ Subhasta – przymusowa, publiczna sprzedaż zadłużonego majątku nieruchomego lub ruchomego.

5. Portret Apoloniusza Kurowskiego. Fot. Walery Rzewuski, 1863

Źródło: Biblioteka Narodowa, sygn. F6836/AFF.III-31.

w lutym 1864 r., był podkomendnym Józefa Hauke-Bosaka. Czytelników zainteresowanych działalnością polityczną i niepodległościową Apoloniusza Kurowskiego odsyłam do bogatej literatury dotyczącej powstania styczniowego⁵². Warto dodać, że w tym okresie najczęściej występował pod imieniem Apolinary. Zygmunt Miłkowski we wspomnieniach z powstania fragment poświęcił prywatnym sprawom swego dowódcy: „Kurowski mieszkał we wsi nad Pilicą [sic!]. Wieś była jego własnością; do wystąpienia na czele sił zbrojnych województwa się sposobiał,

⁵² Zob. np.: Piotr Świątecki, *Atak oddziału Apolinarego Kurowskiego na Sosnowiec (7 lutego 1863 roku)*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne”, 17 (2016), s. 79–85; Stefan Kieniewicz, *Powstanie styczniowe*, Warszawa 2009; Karol Jadczyk, *Dowódcy Powstania Styczniowego. Portret zbiorowy*, Łódź 2016; Stanisław Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863–1864*, Rapperswil 1913; Kazimierz Olszański, *Kraków w powstaniu styczniowym*, 1968; Wacław Tokarz, *Opanowanie trójkąta granicznego przez Apolinarego Kurowskiego dowódcę oddziału w powstaniu styczniowym*, [w:] *Rocznik Weteranów 1863 z kalendarzem na 1925 rok*, Warszawa 1925, s. 113–121; E. Kozłowski, *Kurowski Apolinary...*, s. 256–258.

w dzierżawę ją wypuścił, wymówiwszy dla siebie i żony tymczasowe mieszkanie pod jednym z dzierżawcą dachem. Spędziłem u niego dni parę”⁵³.

Nie udało się ustalić, komu Kurowcy wydzierżawili Tyniec i komu go kilka lat później sprzedali. Dalej autor opisuje pułkownika Kurowskiego:

Niewielki wzrostem, suchy, poważny, mało mówiący, robił on wrażenie człowieka surowego a głębokiego, wiedzącego wiele; ale nie lubiącego się udzielać. Twarz drobną zakrywał pełny zarost, skutkiem czego starszym się wydawał, aniżeli był w istocie, wszakże musiał liczyć lat nie mniej jak czterdzieści⁵⁴. Praktykę wojenną odbył pod Mierosławskim w Poznańskim; kilka dzieł wojskowych, napisanych przez Wysockiego, Chrzanowskiego, Sztolcmana, które znalazłem na biurku, świadczyły, że go rzemiosło obchodzi⁵⁵.

Na emigracji

Po upadku powstania małżonkowie Kurowscy wyjechali do Szwajcarii – dokąd emigrowało wielu jego uczestników – i zamieszkali w Zurychu. Dokładnej daty nie udało się ustalić, ale w grudniu tegoż roku Apoloniusz przesłał list do swojego byłego dowódcy Józefa Hauke-Bosaka datowany: Zurych 7 grudnia 1864⁵⁶. W 1867 r. Kurowscy mieszkali przy Flößergasse nr 10 i tutaj wiosną 1867 r. przyszła na świat córka Maria Józefina⁵⁷. Ze spisu mieszkańców miasta opublikowanego w 1868 r. wynika, że rodzina Kurowskich zameldowana była przy Kuttelgasse nr 19. W zestawieniu podano m.in. rok urodzenia obojga małżonków, rok ich ślubu (1856) oraz córkę dwojga imion Eleonorę Agnieszkę, która przyszła na świat w 1866 r. Zabrakło natomiast wspomnianej Marii Józefiny urodzonej w 1867 r. Apoloniusz był wówczas zatrudniony w Szwajcarskiej Kolei Północno-Wschodniej (Nordostbahn) i pełnił funkcję asystenta urzędnika⁵⁸.

Kurowscy mieszkali w Zurychu aż do zakupu zamku Kefikon, co miało miejsce na początku 1869 r. Jego właścicielami byli zaledwie cztery lata. „Dziennik Warszawski” w lipcu tegoż roku, w stałym dziale Korespondencje, donosił:

⁵³ Zygmunt Miłkowski, *Komitet Centralny*, [w:] *W czterdziestą rocznicę powstania styczniowego 1863–1903*, Lwów 1902, s. 294.

⁵⁴ Kurowski miał wówczas 44 lata.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 294.

⁵⁶ Eligiusz Kozłowski, *Generał Józef Hauke-Bosak 1834–1871*, Warszawa 1973, s. 226.

⁵⁷ Ancestry, „Adreßbuch Stadt Zürich und Umgebung sämtlichen Handelsfirmen des Kantons Zürich nach offiziellen Quellen”, Zürich 1867, s. 48, <https://www.ancestry.com> (dostęp: 10 X 2024).

⁵⁸ *Verzeichniß der Bürger und Niedergelassenen der Stadt Zürich im Jahr 1868*, Zurych 1868, s. 176.

K u r o w s k i j.	
1	819 Apollonius, Bureaugehülfe d. N.D.B., v. Tyniec, Polen — Ruttelg. 19. Fr. — Marcella Jeżewska v. Topolno, Preußen, g. 828, c. 856. 1 L. — Eleonore Agnes, g. 866.

6. Zapis dotyczący Kurowskich

Źródło: *Verzeichniß der Bürger und Niedergelassenen der Stadt Zürich im Jahr 1868*, Zurych 1868, s. 176.

Apolinary Kurowski, z otrzymanego przed 6-u miesiącami spadku po matce swej żony, nabył na własność w Szwajcarii, pomiędzy miastami Winterthur i Trauenfeld, stary zamek Keffikon wśród lasów na górze leżący, w którym ofiarował dla członków filozoficzno-demokratycznego komitetu gratis mieszkanie i pomieszczenie dla narodowej drukarni⁵⁹.

Teściowa Apoloniusza Konstancja z Zaborowskich Jeżewska zmarła w marcu 1868 r., a więc informacja o spadku, a tym samym źródle funduszy na zakup Kefikonu, jest jak najbardziej prawdopodobna. Nabycie zamku potwierdza Jan Zieliński, autor publikacji notującej polskie ślady w Szwajcarii, który podaje dokładną datę transakcji oraz informuje, że zamek w swej historii miał kilku polskich właścicieli, przed i po Kurowskim. Przed nimi mieszkała tu rodzina Szymanowskich, a po Tadeusz Orzechowski i Izidor Sobański: „5 stycznia 1869 roku nabyli Apollo [sic!] Kurowski z żoną Marcellą z domu Jeżowską. W październiku 1872 zamek kupił od nich lekarz i działacz Tadeusz Orzechowski (1838–1902). (...) Tymczasem jednak 22 października 1874 właścicielem zamku stał się hrabia Izidor Sobański [1835–1906], syn właściciela Kyburga”⁶⁰.

Zamek położony jest ok. 1,5 km od miejscowości Islikon i ok. 40 km od Zurychu, w kantonie Turgowia. Jest to kamienna budowla, z długą historią sięgającą XIII w. Od 1906 r. do dziś w zamku działa prywatna szkoła. Dokąd wyjechała rodzina Kurowskich po opuszczeniu Kefikonu, nie wiadomo.

⁵⁹ *Korespondencje Dziennika Warszawskiego. Zurich, dnia 17 lipca*, „Dziennik Warszawski”, 155 (1869), s. 1594.

⁶⁰ Jan Zieliński, *Nasza Szwajcaria. Przewodnik śladami Polaków*, Warszawa 1999, s. 104.

7. Zamek Kefikon

Źródło: https://de.wikipedia.org/wiki/Schloss_Kefikon (dostęp: 15 II 2025).

Kres życia Apoloniusza

Największe wyzwanie w poszukiwaniach i weryfikacji wiadomości o prywatnym życiu Apoloniusza stanowiło odnalezienie jego aktu zgonu, a tym samym daty i miejsca. W literaturze i na portalach internetowych jako datę jego śmierci podaje się 11 maja 1878 r., a jako miejsce Baden – najczęściej w Szwajcarii – niekiedy spotykamy Baden-Baden, a nawet Baden pod Wiedniem. Data ta podawana jest za „Ruchem Literackim” lub „Gwiazdką Cieszyńską” (tu jako miejsce zgonu występuje Badenia)⁶¹. Odszukanie aktu zgonu bohatera artykułu było zatem niezbędne, aby zweryfikować podawane w opracowaniach dane. Ponieważ po powstaniu styczniowym Kurowscy emigrowali do Szwajcarii, badania wymagały wysłania wielu zapytań do archiwów i urzędów stanu cywilnego w Szwajcarii i Niemczech. Pomocą w poszukiwaniach były akty USC dotyczące córki Kurowskich (cywilny akt ślubu oraz zgonu), a uprzejmość urzędników tychże instytucji i chęć pomocy była nieoceniona.

Akt zgonu Apoloniusza Kurowskiego sporządzono w urzędzie stanu cywilnego w Anselmingen 10 maja 1878 r. Miejscowość ta leży na terenie Niemiec, u podnóża góry wulkanicznej Hohenhewen i oddalona jest o ok. kilometr od miasta Engen (Badenia-Wirtembergia) i ok. 55 km od Zurychu. Anselmingen współcześnie jest dzielnicą Engen. W karcie czytamy, iż do urzędu przybyła wdowa Marcela z Jeżewskich Kurowska i zeznała, że jej mąż, właściciel ziemski Apoloniusz, zmarł w Anselmingen 9 maja 1878 r. o trzeciej po południu, w wieku 70 lat. Tydzień później, 17 maja, Marcela ponownie stanęła przed urzędnikiem i sprostowała miejsce zgonu męża. Podała wówczas, że Apoloniusz mieszkał w Hausserhof niedaleko Anselmingen, gdzie zmarł i był obywatelem Kefikon (Szwajcaria). Korektę zapisano na marginesie aktu⁶².

Marcela Kurowska na pewno do 1884 r. mieszkała w Anselmingen. Nie udało się ustalić, kiedy je opuściła. Przeżyła męża o 33 lata, zmarła 15 lipca 1911 r. w wieku 83 lat w Breisach nad Renem, w wynajmowanym mieszkaniu należącym do właściciela browaru Franza Diensta. On też zgłosił jej zgon⁶³. Breisach leży nad Renem, ok. 20 km od Fryburga Bryzgowijskiego (Freiburg im Breisgau).

⁶¹ „Ruch Literacki”, 22 (1878), s. 15; „Gwiazdka Cieszyńska”, 22 (1878), s. 6. Zob. też „Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu”, 1873–1878 (1879), 2, s. 361–362.

⁶² Stadtarchiv Freiburg im Breisgau, Zivistandsämter Anselmingen, Totenbücher 1878, akt 7.

⁶³ Stadtarchiv Breisach am Rhein, Standesamt Breisach am Rhein, Sterbebuch 1911, akt 32.

Nr. 112 zum Tauschzettel an
den Standesbeamten von 1884.
C. C.

Sterbeurkunde.

Nr. 7

Kupfingen am 10 ten Mai 1878.

Vor dem unterzeichneten Standesbeamten erschien heute, der

Persönlichkeit nach

be kannt

Marcella v. Körner, geborene v. Jäger, wohnhaft zu Kupfingen, und zeigte an, daß Julekaiser Apoloniusz v. Körner, ihr Sohn, verstorben ist.

verstorben ist, im Alter von 3 Jahren, geboren zu Kupfingen, am 10 ten Mai 1878, des Jahres tausend acht hundert sieben zig und acht, am 10 ten Mai 1878, um 8 Uhr.

des Julekaiser Apoloniusz v. Körner, geborene v. Jäger, wohnhaft zu Kupfingen, geboren zu Kupfingen, am 10 ten Mai 1878, des Jahres tausend acht hundert sieben zig und acht, am 10 ten Mai 1878, um 8 Uhr.

8. Akt zgonu Apoloniusza Kurowskiego
Źródło: Stadtarchiv Freiburg im Breisgau.

C.

Nr. 32

Dienstag am 16 Juli 1911

Vor dem unterzeichneten Standesbeamten erschien heute, der Persönlichkeit
nachbe kannt,
Lebenswirdiger Herr Dienstwohnhaft in Dienstag am Kirchplatz
und zeigte an, daß sie Marcella Franziska geboren
von Nikk Jezewski, Witwe des Apollonius
von Kikowski, Witwe, ———83 Jahre alt, Katholischer Religion,
wohnhaft in Dienstag am Kirchplatz,
geboren zu Sopot, Pommern, ———Vater des Verstorbenen Nikomach
Nikk Jezewski in seiner Ehefrau Catharina
geb. Kurowska, beide verstorben
und zuletzt verhaftet in Sopot.zu Dienstag im letzten unvollständigen Wochentag,
am ——— um ——— Uhr

des Jahres tausend neunhundert elf,

——— mittags um ——— Uhr

verstorben sei. Der Lebende erklärt, daß

er sich seiner Verhaftung von

Herkunft nicht entsinne.

Vorgelesen, genehmigt und unterschrieben.

———

Dienstag Dienst

Der Standesbeamte.

———

———

———

9. Akt zgonu Marceli Kurowskiej z domu Jezewskiej

Źródło: Stadtarchiv Breisach am Rhein.

10. Fragment mapy Anselmingen (Stadt Engen KN), Hauserhof und Hohenhewen, Bild 1,1876 [Zeichnung 1876, Druck 1878], 1:10 000

Źródło: Landesarchiv Baden-Württemberg, Abt. Generallandesarchiv Karlsruhe, https://www2.landesharchiv-bw.de/ofs21/bild_zoom/zoom.php?bestand=14217&id=10111392&screenbreite=1120&screenhoehe=660 (dostęp: 15 I 2025).

Potomkowie Apoloniusza

Apoloniuszowi nie było dane cieszyć się ojcostwem. Potomstwo, które udało się ustalić, z obu jego związków, umierało przedwcześnie. Wydaje się, że jedynie najmłodsza córka ze związku z Marcelą weszła w dorosłość i założyła rodzinę. Wymienionej w spisie ludności Zurychu Eleonory Agnieszki nie udało się odszukać ani w księdze urodzeń, ani w księdze zgonów katolickiej parafii w Zurychu⁶⁴.

W Zurychu 7 marca 1867 r. przyszła na świat Maria Józefina Kurowska. Do chrztu trzymał ją dawny dowódca Apoloniusza pułkownik Józef Hauke (Hauke-Bosak, 1834–1871) wraz z żoną Marią⁶⁵, również przebywający w Szwajcarii na emigracji i mieszkający w tym czasie w Zurychu. Maria Józefina wyszła za mąż we Freiburgu Bryzgowijskim 9 lutego 1884 r. za starszego od siebie o 13 lat rozwodnika Gustava Adolfa Martina

⁶⁴ *Verzeichniß der Bürger...*; Stadtarchiv Zürich (SAR), Katholische Pfarrei Zurich, Taufbuch 1853–1868, akt 78/1867, https://www.stadt-zuerich.ch/epaper/PRD/SAR/Pfarrbuecher/VIII-C-115_output/web/html5/index.html?pn=331 (dostęp: 14 III 2025).

⁶⁵ Stadtarchiv Zürich (SAR), Katholische Pfarrei Zurich, Taufbuch 1853–1868, akt 78/1867, https://www.stadt-zuerich.ch/epaper/PRD/SAR/Pfarrbuecher/VIII-C-115_output/web/html5/index.html?pn=331 (dostęp: 14 III 2025).

Schinzinga⁶⁶. Gustav był synem Alexandra i Anny Maier, urodził się 22 grudnia 1844 r. w Mannheim. W 1869 r. ożenił się z Caroline Emilie Auguste Wilhelmine Winter, która po sześciu latach związku (w 1875 r.) wniosła o rozwód i go otrzymała⁶⁷. W dniu ślubu Maria Józefina Kurowska mieszkała w Kreuzlingen położonym nad Jeziorem Bodeńskim (kanton Turgowia) w Szwajcarii, w mieście oddalonym o ok. 130 km od Freiburga Bryzgowijskiego leżącego w Niemczech. Maria i Gustav mieli dwoje dzieci (więcej nie udało się odnaleźć): Alfreda Kasimira (ur. 25 maja 1884 r.) i Marię Marcelę (ur. 21 maja 1885 r. w Breisach nad Renem). Rodzeństwo zostało ochrzczone tego samego dnia – 7 czerwca 1885 r. w Breisach⁶⁸.

W wieku 19 lat Alfred Schinzing wstąpił do wojska. Brał czynny udział w I wojnie światowej jako obserwator w lotnictwie, walczył w wielu potyczkach i bitwach, a następnie służył w różnych oddziałach jako dowódca. Został odznaczony kilkoma wojskowymi pruskimi i niemieckimi medalami i odznaczeniami. Warto wspomnieć, że przez rok dowodził Fliegerersatz Abteilung Nr. 4 – FEA 4 (Lotniczy Oddział Uzupełnień) w Poznaniu, na lotnisku Ławica. W randze kapitana był dowódcą jednostki (od 13 kwietnia 1915 do 6 maja 1916 r.) prowadzącej szkolenia pilotów i obserwatorów dla jednostek liniowych pruskiej armii⁶⁹. Po zakończeniu kariery wojskowej pracował w Landespolizei (policji stanowej) w randze podpułkownika (der Oberstleutnant der Landespolizei) we Frankfurcie nad Menem, gdzie zmarł nagle (w tramwaju) 17 stycznia 1936 r. Ożenił się z Christine Paulą Else Oberschuir⁷⁰. Do informacji o jego dzieciach nie udało się dotrzeć. Nie udało się również zweryfikować ustaleń M. Niewaldy i odnaleźć informacji o Marii Marceli Schinzing, które potwierdziłyby jej związek z nieznanym z imienia Hartmeyerem⁷¹.

Maria Józefina Kurowska, po mężu Schinzing, zmarła 28 września 1947 r. w Karlsruhe w Badenii⁷². Daty zgonu Gustava nie ustalono.

⁶⁶ Ancestry, Standesamt Freiburg, Traubuch 1884, akt 16, <https://www.ancestry.com> (dostęp: 10 III 2025).

⁶⁷ Ancestry, Evangelische Kirche Mannheim (A. Mannheim), <https://www.ancestry.com> (dostęp: 14 III 2025).

⁶⁸ Ancestry, Katholisch, Breisach, Freiburg, Baden, FHL film nr 889842, <https://www.ancestry.com> (dostęp: 14 III 2025).

⁶⁹ Alfred Schinzing 1884–1936, Frontflieger, Die soldaten der deutschen fliegertruppe 1914–1918, <http://www.frontflieger.de/3schalot.html> (dostęp: 14 III 2025).

⁷⁰ Ancestry, Standesamt Frankfurt III, Sterbebuch 1936, akt. 9, <https://www.ancestry.com> (dostęp: 14 III 2025).

⁷¹ Zob. M. Niewalda, *Apolinary Kurowski...*

⁷² Ancestry, Standesamt Karlsruhe, Sterbebuch 1947, akt 2446, <https://www.ancestry.com> (dostęp: 9 VII 2024).

11. Alfred Kasimir Schinzing

Źródło: Frontflieger, Die soldaten der deutschen fliegertruppe 1914–1918, <http://www.frontflieger.de/3schalot.html>.

Herb Kurowskich – Nałęcz czy Szreniawa?

Według herbarzy rody Kurowskich pieczętowały się kilkoma herbami, w tym Nałęcz i Szreniawa. W literaturze dla interesującej nas wielkopolskiej rodziny Kurowskich podaje się właśnie te dwa ostatnie. Ponownie, korzystając z zapisów prof. Dworzaczka i analizując kolejne wypisy dla najbliższej rodziny Apoloniusza, dochodzimy do pewności, że pieczętowali się herbem Szreniawa.

Szreniawa Kurowscy byli dziedzicami Kurowa Wielkiego pod Koninem. Stryj Apoloniusza Andrzej Kurowski (zm. 1800) dzięki działom spadkowym był właścicielem części tego majątku. W wypisach prof. Dworzaczka z ksiąg grodzkich i ziemskich z lat 1783–1792 kilka razy występuje jako Andrzej Szreniawa Kurowski (także w zapisach sprzedaży części

tego majątku)⁷³. Jego syn Kacper **Melchior** Baltazar (1799–1866) oraz wnuki po Melchiorze używali nazwy herbu przed nazwiskiem. Zatem należy przyjąć, że ród ten pieczętował się herbem Szreniawa.

Zakończenie

Przedstawione w opracowaniu informacje dotyczące prywatnego życia Apoloniusza Kurowskiego są niezwykle ważne. Po ponad 160 latach od wybuchu powstania styczniowego – a jak wiemy, był on jednym z dowódców w czasie tego zrywu niepodległościowego – zostały zweryfikowane jego daty życia, miejsce urodzenia i śmierci, uporządkowane informacje o miejscach zamieszkania i najbliższej rodzinie (w tym o związkach małżeńskich i potomkach). Pozwolą one na poprawienie i uzupełnienie o informacje z życia prywatnego biogramów tego powstańca. Podsumowaniem przeprowadzonych poszukiwań niech będzie kalendarium najważniejszych wydarzeń z prywatnego życia Apoloniusza Kurowskiego.

Apoloniusz Eustachy Kurowski

Rodzice	Antoni Aleksander Kurowski (1789–1838) i Marcina Piętkiewicz (ok. 1788–po 1857)
Narodziny	27 marca 1819 r., Siercz (parafia Trzciel), chrzest 1 kwietnia 1819
Rodzeństwo	Kunegunda Emilia (1817–po 1868) Rajmund Leopold (1820–przed 1868) Kordula Marcina (1821–1907) Nepomucen Onufry (1823–1868) Hieronim Józef (1824–1889)
Związki małżeńskie	1. Aniela Franciszka Kozłowska I voto Głogowska (1814–1850), ślub 26 lutego 1849 r., Łubowo 2. Marcela Franciszka Jeżewska (1828–1911), ślub 1856
Dzieci	Stanisław Ryszard (1850–?) Apoloniusz Marcelli (1857–1858) ?Eleonora Agnieszka (1866–?) Maria Józefina (1867–1947), po mężu Schinzing
Zgon	9 maja 1878 r., Hauserhof koło Anselfingen, Niemcy

⁷³ Zob. Teki Dworzaczka, Grodzkie i ziemskie: 8094 (nr 227) 1787, 15752 (nr 83) 1787, 15750 (nr 83) 1787, 15752 (nr 83) 1787, 15966 (nr 84) 1791, 11589 (nr 1369) 1792; zob. też dyskusja na temat rodziny Kurowskich w Wielkopolsce na forum Wielkopolskiego Towarzystwa Genealogicznego „Gniazdo”, <http://www.wtg-gniazdo.org/forum/viewtopic.php?p=8478> (dostęp: 20 XII 2024).

Podziękowania

Serdecznie dziękuję Pawłowi Hałuszczakowi, Joannie Lubierskiej i Bartoszowi Małeckiemu za pomoc w tłumaczeniu i odczytywaniu niemieckich oraz łacińskich zapisów metrykalnych.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Imielno (pow. gnieźnieński)

Akta metrykalne parafii Łubowo

Akta metrykalne parafii Nakło nad Notecią

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu

Akta metrykalne parafii Lubasz

Akta metrykalne parafii Mieszków

Akta metrykalne parafii Pniewy

Akta metrykalne parafii Poniec

Akta metrykalne parafii Śrem

Akta metrykalne parafii św. Marcina w Poznaniu

Akta metrykalne parafii św. Marii Magdaleny w Poznaniu

Akta metrykalne parafii Świerczyna

Akta metrykalne parafii w Brodach

Akta metrykalne parafii w Czempieniu

Akta metrykalne parafii w Lwówku

Akta metrykalne parafii w Wytomyślu

Archiwum Państwowe w Kielcach, Akta Notariusza Wojciecha Mieszkowskiego w Kielcach, sygn. 34.

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Akta metrykalne parafii Pniewy

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Brody (pow. nowotomyski)

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Bytyń (pow. szamotulski)

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Lwówek (pow. nowotomyski)

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Michorzewo (pow. nowotomyski)

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Modrze (pow. poznański)

Królewskie Gimnazjum w Lesznie, sygn. 19: A.b. Die Verzeichnisse der Schüler des Gymnasii 1824–1833 oraz sygn. 20: Schüler-Verzeichniss pro 1838/39

Prezydium Policji w Poznaniu, sygn. 865: A. betr. Familie von Kurowski

Urząd Stanu Cywilnego Orchowo

Urząd Stanu Cywilnego Żabno

Stadtarchiv Breisach am Rhein, Standesamt Breisach am Rhein
Stadtarchiv Freiburg im Breisgau, Zivstandsämter Anseltingen
Stadtarchiv Zürich (SAR), Katholische Pfarrei Zurich, https://www.stadt-zuerich.ch/epaper/PRD/SAR/Pfarrbuecher/VIIIC-115_output/web/html5/index.html?pn=331

Źródła publikowane

„Dziennik Poznański”, 278 (1868), s. 2.
„Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego” 168 (1842), s. 1040; 259 (1847), s. 1099–1100; 261 (1847), s. 1108.
„Gwiazdka Cieszyńska”, 22 (1878), s. 6.
Korespondencje Dziennika Warszawskiego. Zurich, dnia 17 lipca, „Dziennik Warszawski”, 155 (1869), s. 1594.
Miłkowski Zygmunt, *Komitet Centralny*, [w:] *W czterdziestą rocznicę powstania styczniowego 1863–1903*, Lwów 1902, s. 275–298.
„Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu”, Rok 1873–1878, t. 2, Poznań 1879, s. 361–362.
„Ruch Literacki”, 22 (1878), s. 15.

Literatura i czasopisma

160 Rocznica Powstania Styczniowego, <https://powstanie1863-64.pl/postac/apolinary-kurowski/>.
Alfred Schinzing 1884–1936, *Frontflieger, Die soldaten der deutschen fliegertruppe 1914–1918*, <http://www.frontflieger.de/3schalot.html>.
Encyklopedia Krakowa, <https://encyklopediakrakowa.pl/slawni-i-zapomniani/97-k/354-kurowski-apolinary.html>.
Hybsz Natalia, *Apolinary Kurowski – pułkownik, powstaniec, dzierżawca dóbr bolewickich*, [w:] *Wybrane karty z historii Nadleśnictwa Bolewice*, wyd. II, Bolewice, s. 157–165.
Kędracki Janusz, *Też mamy swój Tyniec, nie tak znany jak krakowski, ale za to należał m.in. do dziadków Żeromskiego*, Wyborcza.pl. <https://kielce.wyborcza.pl/kielce/7,47262,29043708,my-tez-mamy-swoj-tyniec-niestety-nie-jest-tak-znany-jak-ten.html>.
Kozłowski Eligiusz, *Generał Józef Hauke-Bosak 1834–1871*, Warszawa 1973.
Kozłowski Eligiusz, *Kurowski Apolinary (1818–1878)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 18, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, s. 256–258.
Niewalda Marcin, *Apolinary Kurowski*, Genealogia Polaków, <https://genealogia.okiem.pl/powstaniec-styczniowy/76698/apolinary-kurowski>.
Orłowicz Mieczysław, *Dwory polskie w województwie pomorskim*, „Ziemia”, 1 (1924), s. 9–10.
Rakowski Kazimierz, *Powstanie poznańskie w 1848 roku*, Lwów 1900.
Verzeichniß der Bürger und Niedergelassenen der Stadt Zürich im Jahr 1868, Zurych 1868, s. 176.

Wikipedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Kategoria:Dow%C3%B3dcy_oddzia%C5%82%C3%B3w_powstania_styczniowego.

Zapałowa Kazimiera, *Rodzina Stefana Żeromskiego w Świętokrzyskiem*, Kielce 2003.

Zieliński Jan, *Nasza Szwajcaria. Przewodnik śladami Polaków*, Warszawa 1999, s. 104.

Bazy i portale genealogiczne

Ancestry, <https://www.ancestry.com/>

„Adreßhuch Stadt Zürich und Umgebung fämmtlichen Handelsfirmen des Kantons Zürich nach offiziellen Quellen”, Zürich 1867

Evangelische Kirche Mannheim (A. Mannheim)

Katholisch, Breisach, Freiburg, Baden

Standesamt Frankfurt III

Standesamt Freiburg

Standesamt Karlsruhe

Archiwum dra Wojciecha Skowrońskiego, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/267058?language=pl>

Baza Systemu Indeksacji Archiwalnej BaSIA, <https://www.basia.famula.pl/>

FamilySearch, <https://www.familysearch.org/>

Katholische Kirche Tirschtiegel (Kr. Meseritz)

Akta metrykalne parafii w Topolnie

Portal genealogiczny Lubelskie Korzenie, registry.lubgens.eu

Teki Dworzaczka. Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV–XX wieku, <http://teki.bkpan.poznan.pl/>

Wielkopolskie Towarzystwo Genealogicznego „Gniazdo”, <http://www.wtg-gniazdo.org/forum/viewtopic.php?p=8478>

